

Recenzia

Chytrý M. (ed.): Vegetace České republiky 4. Lesní a křovinná vegetace. Academia, Praha, 2013, 552 p., ISBN 978-80-200-2299-8.

„A je to!“ – mohol si s úľavou vydýchnuť editor štvordielnej edície Vegetace České republiky Milan Chytrý po vyjdení posledného, štvrtého zväzku, venovaného lesnej a krovinovej vegetácii. V pravidelnom dvojročnom cykle sa mu spolu s početnými spoluautormi a ďalšími kolegami, zabezpečujúcimi editovanie a analýzu dát, podarilo úspešne a opäť na vysokej odbornej i technickej úrovni zavŕšiť úsilie desiatok popredných českých a moravských fytoecológov (s čiastočným príspevím slovenských kolegov) o zostavenie národného vegetačného prehľadu. Vďaka ca 90 rokov trvajúcemu fytoecologickému výskumu a aktuálnemu kritickému prehodnoteniu získaných dát tak v relatívne krátkom čase (2007–2013) vznikla metodicky i formálne uniformná monografická séria obsahujúca komplexnú charakteristiku 496 asociácií zaradených do 138 zväzov a 39 tried. Jej štvrtý zväzok autori venovali dvom popredným fytoecológom, ktorí sa zásadnou mierou pričinili o poznanie a syntaxonomické spracovanie lesnej vegetácie Českej republiky – dr. Jaroslavovi Moravcovi a dr. Robertovi Neuhäuslovi.

Po krátkom úvode, zameranom na vývoj, rozšírenie a prirodzené i človekom vyvolané zmeny v druhovej skladbe lesných a krovinných spoločenstiev, ako aj vývoj a súčasný stav ich výskumu, nasleduje metodická časť približujúca čitateľovi všetky kroky autorov, ktoré viedli k vymedzeniu a charakteristikám jednotlivých spoločenstiev. Vlastná monografia zhrňa aktuálne poznatky o vegetácii pobrežných vrbín a vrbovo-topolových luhov, mezofilných aj xerofilných krovín a agátin, kosodreviny, mokradňových jelšín a vrbín, mezofilných opadavých lesov, teplomilných aj acidofilných dubín, bazofilných podhorských borín a boreokontinentálnych ihličnatých lesov. Analyzovanú vegetáciu autori syntaxonomicky rozdelili do 85 asociácií, 28 zväzov a 9 tried (*Salicetea purpureae*, *Rhamno-Prunetea*, *Rosa pendulinae-Pinetea mugo*, *Alnetea glutinosae*, *Carpino-Fagetea*, *Quercetea pubescentis*, *Quercetea robori-petraeae*, *Erico-Pinetea*, *Vaccinio-Piceetea*). Nasledujú doplnky k druhému a tretiemu dielu prehľadu a dve užitočné sumarizujúce kapitoly: aktuálny zoznam vegetačných jednotiek Českej republiky a nomenklatorické zmeny a návrhy uverejnené v 1.–4. zväzku. Najmä záujemcovia z radov fytoecológov nájdu mnoho užitočných informácií aj v rozsiahlom zozname použitej literatúry. Publikáciu uzatvára už štandardný register vedeckých mien taxónov a syntaxónov.

Tak ako v predošlých troch dieloch, aj v tomto zväzku treba vyzdvihnúť začlenenie najmä vyšších vegetačných jednotiek (trieda, zväz) do širších časovo-priestorových súvislostí, nad rámec bežných syntaxonomických prehľadov. V obsiahlych, avšak hutných a pútavých statiach nájde čitateľ podrobnejšie informácie o vývoji a prítomnosti daného vegetačného typu na území Českej republiky v postglaciáli prípadne už počas posledného glaciálu, postupnom ovplyvňovaní vegetácie človekom od neolitu až po súčasnosť, zámenách spoločenstiev na stanovišti či už v dôsledku meniacej sa konkurenčnej schopnosti stromových dominánt v klimaticky rozdielnych obdobiach alebo následkom antropozogénnych vplyvov, ako aj o syngenetických vzťahoch tunajších lesných spoločenstiev k príbuznej vegetácii na (stredo)európskej až eurázijskej, príp. ešte širšej priestorovej úrovni.

(pokračovanie na s. 180)

(pokračovanie zo s. 158)

Formálne jednotne, vždy však precízne sú spracované charakteristiky jednotlivých asociácií (vedecký a český názov jednotky; pôvodný tvar mena; synonymika; diagnostické, konštantné a dominantné druhy; formálna definícia; štruktúra a druhové zloženie; stanovište; dynamika a manažment; rozšírenie; hospodársky význam a ohrozenie), kde najmä posledné dva odseky sú významné aj pre inštitúcie ochrany prírody. Slovný opis vhodne dopĺňajú mapky rozšírenia jednotlivých spoločenstiev v Českej republike a kvalitné farebné fotografie umožňujúce utvoriť si názornú predstavu o danej fytoocenóze aj neprofesionálnym záujemcom. Stručnému anglickému Summary v prípade potreby predchádza syntaxonomická alebo nomenklatorická poznámka. Fytoecologické tabuľky sú spracované formou skrátených frekvenčných synoptických tabuliek s vyznačením diagnostických druhov pre jednotlivé asociácie, pre dve a viac asociácií a ostatných druhov s vyššou frekvenciou, a to osobitne pre cievnaté rastliny a pre machorasty. V závislosti od šírky variability jednotlivých tried obsahovo varujú od zoskupení blízkych zväzov až po dve príbuzné triedy. Vysoké hodnoty stálosti (frekvencie) aj fidelity (miestami aj dominanciu druhov) však autori nie vždy využili na precíznejšiu diferenciaciu jednotlivých asociácií (viď napr. *Salix viminalis* a *S. triandra* v tab. 2). Synmorfológickú a synekologickú charakteristiku fytoocenóz dopĺňajú, rovnako ako v predošlých dieloch, krabicové diagramy umožňujúce porovnanie hodnotených asociácií na základe Ellenbergových indikačných hodnôt, vertikálneho rozšírenia hodnotených asociácií a pokryvnosti stromového až bylínneho poschodia.

Autori kriticky revidovali spracovávané syntaxóny po obsahovej i nomenklatorickej stránke, s prihliadnutím na akceptovanie jednotiek (najmä tried a zväzov) vo vegetačných prehľadoch okolitých krajín i v nadnárodných syntézach. Výsledkom sú prevažne širšie chápané jednotky, a to najmä na úrovni asociácií, kde pôvodným užšie vymedzeným asociáciám (príp. doteraz opísaným subasociáciám) zodpovedajú novovyčlenené varianty odrážajúce vlhkosť, živinový, teplotný či iný stanovištný gradient. Rozdiely, a to v oboch smeroch, sú však zjavné aj na vyšších úrovniach. Napr. zo široko vymedzenej triedy *Quercu-Fagetea* boli, v súlade s aktuálnym trendom, vyčlenené teplomilné dubiny (rad *Quercetalia pubescenti-petraeae*) do osobitnej triedy *Quercetea pubescentis*, čím sa jej náplň zúžila na mezofilné a vlhké opadavé listnaté lesy (rad *Fagetalia sylvaticae*). K jednotkám eutrofných a kyslých bučín (*Fagion sylvaticae*, *Luzulo-Fagion sylvaticae*) pribudol zväz *Sorbo-Fagion sylvaticae*, združujúci spoločenstvá vápencových bučín doteraz zaraďované do podzväzu *Cephalanthero-Fagenion*. Na druhej strane bola v hodnotenom prehľade výrazne rozšírená náplň triedy *Rhamno-Prunetea*, pričom autori striedavo (výberovo?) zohľadnili formačne aj floristické hľadisko. V súlade s prvým sem boli pričlenené krovinové spoločenstvá rúbanísk (rad *Sambucetalia racemosae*), donedávna zaraďované do triedy *Epilobietea angustifolii*, ako aj nitrofilné kroviny ruderálnych stanovišť (zväz *Aegopodio-Sambucion nigrae*). Viac-menej v rozpore s názorom autorov hodnotených jednotiek agátin sem však boli výzorne včlenené aj prevažne vysokokmenné porasty agátu bieleho, zvyčajne hodnotené v rámci osobitnej triedy *Robinietea*. Jediné formačne spojivo so spoločenstvami krovín predstavujú porasty zväzu *Euphorbio cyparissiae-Robinion*, ktoré vzhľadom na fyziologické možnosti dominanty dosahujú výšku len 3–5 m. Od tradičných syntaxonomických schém sa náplň triedy líši aj začlenením lieskových krovín do dvoch floristicky, ekologicky i vývojovo odlišných zväzov (*Berberidion vulgaris*, *Sambuco-Salicion capreae*) či značne širším obsahom druhého zväzu, do ktorého autori spracovania zaradili popri druhotných aj niektoré pôvodné spoločenstvá (presahujúce však aj na sekundárne biotopy).

(pokračovanie na s. 186)

(pokračovanie zo s. 180)

Jednotlivé asociácie boli vyčlenené na základe formálnych definícií. Svojou syntaxonomicou náplňou, následne aj rozšírením nezriedka pokrývajú značnú časť Európy. Napriek vysokému počtu diagnostických druhov je však ich pozitívna diferenciácia v synoptických tabuľkách miestami nepatrná prípadne žiadna (*Galio sylvatici-Carpinetum*, *Euphorbio-Quercetum*, *Vaccinio myrtilli-Pinetum*, *Calamagrostio villosae-Piceetum* a i.). Sprievodným znakom viacerých široko vymedzených asociácií sú aj komplikované formálne definície s dlhým výpočtom negatívnych podmienok.

Do istej miery otázne je aj odsunutie niektorých asociácií do synonymiky iných jednotiek. Napr. *Dentario glandulosae-Fagetum* autori uviedli (p. p.) ako synonymum asociácií *Galio odorati-Fagetum* a *Mercuriali-Fagetum*; táto jednotka má však ťažisko výskytu v pohoriach karpatského oblúka a na územie Českej republiky zasahuje len okrajovo (cf. Moravec et al., Přehled vegetace České republiky 2, 2000, p. 156). Zmienená redukcia postihla aj ďalšie, doteraz všeobecne prijímané asociácie kvetnatých bučín (napr. *Dentario bulbiferae-Fagetum*, *Dentario enneaphylli-Fagetum*, *Festuco altissimae-Fagetum*), ktoré sa v opisoch vyššie zmienených asociácií premietli len do navzájom sa prekrývajúcich variantov. Nie dostatočne zdôvodnené je zavrnutie mena *Aceri-Fagetum* Bartsch et Bartsch 1940 v prospech *Athyrio distentifolii-Fagetum* Willner 2002 na základe čl. 3b Medzinárodného kódu fytoecologickej nomenklatúry (podrobnejšie P. Kučera, Natura Carpatica 54: 23, 2013). Problematické sú aj niektoré české mená jednotiek, napr. „karpatské ostricové bučiny“ pre asociáciu *Carici pilosae-Fagetum* Oberd. 1957 opísanú z Nemecka (i keď v podmienkach ČR sa spoločenstvo vyskytuje len v karpatskej časti Moravy). Nielen k syntaxonomickému, ale aj ekologickému rozšíreniu pôvodnej náplne došlo pri diferenciácii spoločenstiev zväzu *Tilio-Acerion*, napr. včlenením asociácie sutinových lesov *Lunario-Aceretum* do pôvodne užšie definovanej asociácie *Arunco-Aceretum* (cf. Moravec et al. 2000: 128, 136). Nie celkom jednoznačné je tiež použitie mena *Lithospermo-Quercetum* Michalko 1957 pre „zakrslé rідkolesy“ duba plstnatého, keďže Michalko (Geobotanické pomery pohoria Vihorlatu, 1957) ním opísané spoločenstvo hodnotil ako vysoký, pomerne dobre zapojený les na relatívne hlbších pôdach (pravdepodobne porasty *Quercus virgiliana*).

O výrazne nevyvážených počtoch zápisoch v súvislosti s výpočtom fidelity a stanovení konštantných druhov asociácií, najmä pri kriticky nízkych vs. vysokých hodnotách som sa zmienil už v recenzii k predošlému zväzku (Zprávy České Bot. Společn. 46, 2: 394–396, 2011), rovnako o (ne)používaní článkov Kódu v synonymike jednotiek. Tu sa dotknem len autormi hojne využívanej možnosti obrátenia poradia mien (*nomen inversum propositum*), ktorú by, vzhľadom na dominantu porastov, bolo vhodné aplikovať aj pri asociácii *Pruno spinosae-Ligustretum vulgaris* (cf. Jurko in Biol. Práce X/6: 31, 1964).

Záverom sa krátko zmienim o použitej vedeckej nomenklatúre. V metodike (p. 24) editor zdôvodnil odklon od doteraz používaného názvoslovia v prospech najnovšej národnej i vedeckej nomenklatúry (Danilhelka et al. in Preslia 84: 687–811, 2012), ktorá sa však ešte nezaužívala u všetkých potenciálnych používateľov vegetačného prehľadu. Pri menách ako *Galium intermedium* (syn. *G. schultesii*) či *Salix euxina* (syn. *S. fragilis*) by preto už pri ich prvom použití v texte bolo vhodné uviesť v zátvorke doteraz používaný vedecký názov.

(pokračovanie na s. 222)

(pokračovanie zo s. 184)

Po desaťročiach terénneho výskumu a rokoch náročných príprav českí a moravskí kolegovia dokončili mimoriadne hodnotné dielo, prinášajúce súborné informácie nielen úzkemu kruhu odborníkov, ale vďaka prístupnému štýlu aj širšiemu okruhu záujemcov o vegetáciu Českej republiky. Spravidla širší územný rámec spolu s kvalitnými anglickými súhrnmi poskytujú mnoho cenných údajov aj fytoecológom z okolitých krajín, zdieľajúcich príbuznú vegetáciu, vrátane Slovenska.

O kvalite posudzovaného štvrtého zväzku Vegetace České republiky a mimoriadne vysokom záujme oň najlepšie svedčí skutočnosť, že v čase písania recenzie (jún 2014) bol už beznádejne vypredaný ...

JÁN KLIMENT